

ОРУС ГРУППАЛАРЫНДА КЫРГЫЗ ТИЛ САБАГЫН ӨТҮҮДӨГҮ АЙРЫМ УСУЛДУК ЫКМАЛАР

Бул макалада сунуш кылынган усулдук ыкмалар окутуунун негизги талаптарынын бири болуп келген студенттердин ойлоо жана кептик активдүүлүгүн арттыруу максатында каралат.

Кыргыз тилин өзгө тил катары окутуу усулу окутуунун максатын, мазмунун, ыкмаларынын системасын, ошондой эле кыргыз тилинин материалында окуу-тарбия иштерин жүргүзүү процессиндеги мыйзам ченемдүүлүктөрүн изилдөөчү өз алдынча илим катарында калыптана баштады. Өз эне тилинде сүйлөгөн адам пикир алышуунун бардык проблемаларын ошол тилдин жардамы менен чечет, өзүнүн жашоосунун, маданий турмушунун жана таанып билүү кызыкчылыгын ошол тил аркылуу канааттандырат. Албетте, экинчи тилди билүү зарыл экендигин, ал анын келечегинде кандай роль ойной турганын билет. Бирок кыргыз тилин билүү маанилүү экенин реалдуу түшүнүү деңгээли дайыма эле жетиштүү боло бербейт. Кыргыз тилин өзгө тил катары үйрөнүүгө орчундуу себептер болуп пикир алышуу чөйрөсүн кеңейтүүгө аракеттенүү, иш-аракеттин жана таанып-билүү чөйрөсүнүн тереңдеши жана кеңейип тилдин көркөм угулушу, бул тилде сүйлөгөн элди урматтоо жана анын маданиятына кызыгуу жана башка жагдайлар эсептелинет. Окуу процессинде бул себептер билгичтик менен үйрөнүлүшү жана эске алынышы керек.

Кыргыз тилин үйрөнүүгө бир кездерде пайда болгон себептер түбөлүк өзгөрбөйт же дайыма аракет кылат деп ойлоо чоң жаңылыштык болот. Ар бир конкреттүү сабакта ал себептерди кайрадан жаңыртып, активдештирип, тереңдетип, тилди мындан да жогорку деңгээлде үйрөнүүгө кызыгууну жаратуу зарыл.

Сабак - көп кырдуу кубулуш. Бардык эле сабактын натыйжасы мугалимдин ишке мамилесине, балдарды кыргызча сүйлөөгө үйрөтүүнү чындап каалагандыгына жараша болот.

Биз буга чейин усулдук ыкмалардын бир бөлүгүн сунуш кылган элек.

Төмөндөгү ыкмалар ата мекен темасын өтүүдө сунуш кылынган усулдук ыкмалардын уландысы.

1. Студенттер менен жекече иштөөнүн педагогикалык мааниси. Методист В.П.Кузовлевдин мындай бир туура айткан сөзүн эске алуу пайдалуу: «Ар бир адамдын жекече өзгөчөлүгүн четке кагуу менен, биз личносттун ички бай мүмкүнчүлүктөрүн пайдаланбай жүрөбүз?»

Чындыгында, ар бир студенттин инсан катары төмөндөгүдөй өзгөчөлүктөрү болушу мүмкүн:

1. Турмуштук көз карашы, окууга болгон мамилеси, даярдык деңгээли.
2. Акыл – эс ишмердиги, акыл эмгегине болгон жөндөмдүүлүгү.
3. Тил үйрөнүү жөндөмү, кызыкчылыгы.
4. Сезимталдыгы, кыял чабыттары, ой жүгүртүү логикасы.
5. Турмуштук шарты, ден соолук абалы.
6. Өз оюн айта билүү, байланыштуу сүйлөө жөндөмдүүлүгү».

Студенттердин бул өңдүү өзгөчөлүктөрүн үйрөнбөй туруп, аларды «начар», «орто», «жакшы», «мыкты» деп бир жактуу бөлүктүрүү – педагогикалык жактан

туура эмес бүтүм болуп саналат. Окутуучу өзү окуткан тайпалардагы студенттердин ар биринин түрдүүчө кыял-жоруктары, шык-жөндөмдүүлүгү, сезим-туюм, көз караш, керектөөлөрү боло тургандыгын сезет. Бирок алардын мындай сапаттарын сабактан сырткаркы убактарда гана эске алып, сабактын жүрүшүндө унутуп калуу же бардык студентке бирдей талап коюу алардын ой жүгүртүүсүн өстүрүүгө терс таасирин тийгизет. Окутуучу мындай абалдан чыгыш үчүн методикалык түрдүү жолдорду издей баштайт.

I. Тапшырма жалпы студенттерге бирдей берилет, бирок талап түрдүүчө коюлат.

II. Аудиториядагы студенттерди бир нече топко бөлүп алып, ал ар бир топ менен өзүнчө иштейт.

III. Карточка таратып, ар бир студент менен жекече иштейт.

Студент менен жекече иш алып баруунун жолдору өтө көп. Ал жолдордун кайсынысын кандай учурда колдоноорун окутуучунун чыгармачылыгы аныктайт. Окуу программасында биз жогоруда кеп кылып жаткан бөлүмдө «Менин мекеним – менин айлым» деген тема бар. Темага ылайык атайын түзүлгөн көлөмү чакан текст бар. Бирок, бул текстти студентке таңуулоонун кереги жок. Себеби ар бир студенттин өзү туулуп-өскөн айылы, сүйгөн мекени бар. Ошондуктан сабактын максатын жогорулатуу максатында ар бир студенттин жообун өз айылы, турган жери, айылдаштары, өз айылынын тоо-ташы, жаратылышы, анын кайталангыс кооздугуна жакындатуу пайдалуу. Ага багыт бере турган окутуучунун да суроолору так, туура жана студенттин жашоо турмушуна жакын болуш керек. Себеби бөлөк, чоочун бирөөнүн мекени жөнүндө куру бекер кайталап айткандан көрө, өз айылы, шаары жөнүндө туура ойлонуп жооп берүүсү же жазып келүүсү биздин талапка жооп берет. Жогорудагыдай ыкмалардан кийин студенттин кыргыз тилинде жазуу, сүйлөө жөндөмү артат.

2. Диалогдор менен иштөө жана диалог түзүүгө үйрөтүү. Башка тилди үйрөнүү учурунда студенттерди бири-бири менен жандуу пикир алышууга үйрөтүү негизги принцип болуп саналат. Бул талап гана эмес, турмуштук, коомдук мыйзам ченемдүүлүк экендигин унутпашыбыз керек.

Сабак өтүү мезгилинде окутуучу да, студент да өз ара пикир алышып жаткан эки инсан катары эсептелиши керек. Ошондо сабак жандуу пикир алышуу чөйрөсүнө айланат. Мындай пикир алышуу сабактары «Кыргызстан – бийик тоолуу өлкө», «Мекеним бай жерим көркөм», «Арсланбап – мөмө мекени», «Менин мекеним – менин айылым» темаларында өтө кызыктуу өтүлөт жана студенттердин эсине калгыдай жагымдуу диалогдор менен коштолот. Ошондой эле студент бул сабактарда жеке эле Ата Мекен, туулган жер, күндөлүк турмуш-тиричилик, көргөн-билген кызыктуу жаңылыктар, жаратылышта болуп жаткан окуялар жөнүндөгү түшүнүгүн айтып берүү менен эле чектелбестен, дүйнөнү таанып-билүү жөндөмү да өсөт.

A) Диалогду окутуу.

Окутуучу тарабынан даярдалган бир нече мазмундагы диалогдор таратылып берилет. Алар болжол менен төмөндөгүдөй мааниде түзүлгөн:

Аскар: Автандил, Сенин айылың кайсы райондо жайгашкан?

Автандил: Менин айылым Ак-Суу районунда жайгашкан.

Аскар: Сен жашаган айыл тоого жакынбы?

Автандил: Ооба, менин айылым тоо этегинен орун алган.

Аскар: Тоолордо карагайлар, арчалар, бадалдар көппү?

Автандил: Албетте, алар өтө көп. Айрыкча, карагайлар абдан кооз. Мен сага сөзсүз биздин тоолорду көрсөтөм.

Аскар: Рахмат.

Б) Диалог түзүүгө үйрөтүү.

Көпчүлүк убактарда окутуучулар диалог түздүрүүгө анча көңүл бурушпайт. Диалогдор түзүлсө да, тематикасы жарды, күндө кайталанган сөздөрдү кайта-кайта айттыруу, жаздыруу менен чектелет. Бул эмне? Бул кимдики? Бул ким? деген сыяктуу суроолор менен түзүлгөн диалогдордун зыяны деле жок. Бирок, студенттин ой жүгүртүүсү турмуштун ар тарабын камтый албайт. Ошондуктан, диалог түзүүгө төмөндөгүдөй айрым ыкмалар сунуш кылынат. Диалог түзүүнүн бирден-бир жолу булл - кырдаал түзүү.

Кырдаалдар:

1. Учурашуу. Ден соолугун, иштерин, окууларын суроо, коштошуу.
 2. Бир окуя тууралуу суроо.
 3. Жолдошунун айтканына макул болуу же каршы болуу.
 4. Тамак ичүүгө чакыруу.
 5. Дарыгерге көрүнүү.
 6. Бирөөдөн саат канча болгонун сурап билүү.
 7. Издеп жүргөн дүкөндү, үйдү, көчөнү сурап билүү.
 8. Жаңы таанышыңдын айылы, шаары, достору жөнүндө сурап билүү ж.б.
- Төмөндө жогорудагы кырдаалдардын бирөө боюнча болжолдуу план сунуш

кылынат:

1. Учураш.
2. Анык жообун жаз (кыскача).
3. Окуусу иши тууралуу сура.
4. Жообун жаз (кыскача).
5. Кайдан келе жатканын сура.
6. Жообун жаз (кыскача).
7. Айылы (шаары) эмне деп аталарын сура.
8. Жообун жаз (кыскача).
9. Ал келе жаткан айылда (шаарда) аба ырайы кандай экендигин сура.
10. Жообун жаз (толук).
11. Эртең эмне кыларын сура.
12. Жообун жаз (толук).
13. Коштошкун.
14. Жообун жаз (кыскача).

Диалог түзүүгө багыт берүүчү оюндар. Кырдаалдардан сырткары аудитория ичинде отуруп да, түрдүүчө жолдор менен сүйлөшүүлөрдү түзсө болот. Көлдөр, тоолор, шаарлар, айыл-кыштактар, кыргыз жаратылышы тартылган түстүү сүрөттөр өтө көп. Мына ушул сүрөттөрдүн жардамы менен бир студент сурап, экинчиси жооп берүү менен диалог түзүүгө үйрөтүүгө болот. Мисалы:

1-студент: Сен эмнени көрүп турасың?

2-студент: Мен тоолорду, жайлоону көрүп турам.

1-студент: Дагы эмнелерди көрүп турасың?

2-студент: Мен дагы көк асманды, ак кар баскан мөңгүлөрдү көрүп турам.

1-студент: Жайлоонун көрүнүшү кандай экен?

2-студент: Жайлоонун чөптөрү жапжашыл, ар түрдүү гүлдөр жана жайылып жылкы, кой, уйлар жүрөт. Күн ачык экен.

1-студент: Тоо этегинде эмнелер тартылган?

2-студент: Тоо этегинде чакан айыл тартылган. Андан бир аз өйдөрөөк беттеринде бирин-экин боз үйлөр турат. Тоону кыйлай бир атчан киши кетип бара жатат. Сүрөттө жаратылыш жана кичинекей кыргыз айылы тартылган.

1-студент: Бул сүрөттү ким тартканын билесиңби?

2-студент: Ооба, бул таланттуу кыргыз сүрөтчүсү Сүймөнкул Чокморовдун «Менин айылым» деген сүрөтү.

3. Аңгемелешүү сабактарын жүргүзүү. Орус тайпаларында кыргыз тилин окутууда студенттер менен эркин аңгемелешүүнүн мааниси чоң. Себеби алар буга чейин өздөштүрүшкөн лексикалык жана грамматикалык түрдүү формаларды колдонуп, берилген суроолорго карат өз алдынча сүйлөөгө, жооп берүүгө аракет жасашат. Тилдик материалдар жөнүндө угуп отуруудан көрө, эркин аңгемелешип, анын түрдүү тематикалык жагдайларына, алардын айтылыш интонациясына көңүл буруп, байкап жана билгендерин системага салып отуруу студентке эң эле пайдалуу сабак болмокчу. Ошол максатта жумушчу программасында ар бир модулдук сааттардан кийин жыйынтык сабактарын аңгемелешүү сабак катары өтүү сунуш кылынат. Бул жыйынтык сабактарында окутуучу тилдик көнүгүүлөрдөн көрө, кептин көнүгүүлөрүнө өзгөчө көңүл буруусу зарыл. Бул сабактар студенттерге көбүрөөк көмөк болмокчу. Жыйынтыктоо жана модулдук тестирилөө сабактары жыйынтыктоо катары аңгемелешүү формасында өткөрүлөт. Бул суроо-жооп аңгемелешүү сабактарында грамматикалык, таблицалык, диалог куруп, сүйлөшүү сабактарынын үлгүлөрү, сүйлөм түзүүнүн айрым үлгүлөрү, китептер, түстүү сүрөттөр, башкача айтканда, көрсөтмө куралдар болуш керек. Болжол менен төмөндөгүдөй суроолор боюнча алым-сабак аңгемелешүү жүргүзсө болот:

1. Окутуучу талапты жалпы коюп, жоопту студенттерден топ-тобу боюнча алса болот.

2. Талапты жеке коюп, жоопту да ошол тартипте алса болот.

4. Мелдеш сабагы. Мелдеш сабактары студенттердин өздөштүрүүсүн активдештирүүдө чоң мааниге ээ. Мелдеш сабактары атайын бөлүнгөн материалдарсыз эле, кайсы бир тема өтүлгөндөн кийин, сүйлөм, диалог, текст түзүүгө, сүрөт менен иштөөгө жана башка иштерге машыктыруу максатында окутуучунун өз алдынча планына кирүүсү керек.

«Келгиле, мелдешели» сабагынын максаты:

А) Билим берүүчүлүк жагы: тилдик материалдарды өздөштүрүү деңгээлин байкоо.

Б) Тарбия берүүчүлүк жагы: өз оюн так, ачык, байланыштуу айта билүүгө жана түшүндүрүүгө машыктыруу.

В) Ой өстүрүүчүлүк жагы: Буга чейин билгендердин ырааттуулукка салып, андан ары улантууга багыт берүү.

Төмөндөгүдөй болжолдуу мелдеш сабагы сунуш кылынат:

Мелдеш сабагы «Туулган жердин топурагы - алтын» деп аталат. Студенттер эки командага бөлүнүшүп, кезеги менен суроолор берилип, жооптор алынат.

1-команда: Төмөнкү кыргыз макал-лакаптарды ким туура улантып кете алат?

Эр жигит үйдө туулат,.....

Эмгегиң катуу болсо,

Ар кимге туулган жери

Улук болсоң,
Баатыр элден чыгат,
Дос күйгүзүп айтат, ...
Мекенди сүйүүдө...
Мекенди сүйүү ...
Баатырдын баш ийгени, ...
Өнөрлүү жигит өлбөйт, ...
Байлык мурас эмес, ...

2-команда: Сен өзүң жашаган шаар же айылың жөнүндө жакшы билесиңби?
Жооп бер.

1. Сен жашаган шаар (айыл) качан негизделген?
2. Кандай окуу жайлары бар?
3. Кандай эс алуу жайлары бар?
4. Кандай спектаклдер болуп өтүү?
5. Кандай соода түйүндөрү бар?
6. Кыргыз тилинде жазылган кулактандыруулар же жарыялардан айткыла.

1-команда: Алыкул Осмоновдун «Ата Журт» деген ырын ар бириңер бирден сап айтуу менен, жаңылбай айткыла. Баштагыла.

2-команда: Алыкул Осмоновдун «Ысык-Көл» аттуу ырын жатка айткыла ж.б.

Мелдеш уланат. Жаңылбай так, туура, эрежесин бузбаган команда жеңишке жетишет. Мындай мелдеш сабактарынын мааниси чоң. Себеби кыргыз тилиндеги тыбыштарды, сөз айкаштарды, ыр саптарын интонациясы менен, так, үн кубулжугуп көркөм айтууга көнүктүрүү – кыргыз тил сабагынын башкы максаты болуп саналат.

«Келгиле, ойнойлу», «Фонетикалык оюндар» ыкмалары да жогорудагы ыкмалардан анча айырмаланбайт. Бул оюндардын негизги максаттары - жаңы өздөштүрүлгөн кыргызча сөздү жана грамматикалык форманы тил жатыктырып сүйлөө аркылуу өздөштүрүү. Мисалы: «Ким мугалим болот?», «Ким дарыгер болот», «Ким инженер куруучу болот?» деген сыяктуу темаларды коюп, окутуучу кырдаалдардын ар кандай түрлөрүн чыгармачылык менен пайдалана билсе болот. Жыйынтыктап айтканда, орус тайпаларында кыргыз тилин үйрөнүүдө кыргыз тилине мүнөздүү болгон тыбыштарды, сөздөрдү, сүйлөмдөрдү, ырларды туура угуп, жатыгуу жана аларды кайра туура айтуу. Жогоруда биз сөз кылган усулдук ыкмалар ийкемдүүлүгү, багыт берүүчүлүгү менен айырмаланат.

Адабияттар:

1. Амонашвили Ш.А. Единство цели: Пособие для учителя. – М., 1986.
2. . Григорьева В.П., Зимняя И.А. Мерзлякова В.А. и др. Взаимосвязанное обучение видам речевой деятельности – М., 1985.
3. Тулеубаев Т. Орус мектептеринде кыргыз тилин окутуу боюнча менин тажрыйбам. – Фрунзе, 1953.
4. Зязюн И.А. Кривонос И.Ф., Тарасевич Н.Н. и др. Основы педагогического мастерства: Учебное пособие.– М., 1989.